

Vrijdag 22 februari 2019

TivoliVredenburg - Hertz - 20.15 uur

COLLEGIUM MARIANUM

BUCHTY A LOUTKY

Acis and Galatea

Opera van **Georg Friedrich Händel** 1685 - 1759

op een tekst van **John Gray** 1685 - 1732

Première: zomer 1718, Cannons House, Middlesex

Pauze rond 21.10 uur tussen de eerste en tweede akte

Jana Semerádová, dirigent, traverso

Sophie Junker, sopraan (Galatea)

Benedikt Kristjánsson, tenor (Acis)

Patrick Grahl, tenor (Damon)

Tomáš Král, bariton (Polyphemus)

Tomáš Lajtkep, tenor (Tityrus)

Buchty a loutky, marionettentheater

Vít Brukner, regisseur

Een eeuwige en onuitputtelijke bron voor muziek

Het blijft een fascinerend thema sinds het bestaan van de mensheid: De Liefde. En dan natuurlijk inclusief de twee kanten ervan: Wel en Wee. Want al eeuwenlang leren gedichten, toneelstukken, liederen, madrigalen, cantates, opera's, popsongs, films en de dagelijkse krant ons: het pad der liefde loopt niet over rozen. Iedere generatie wil zichzelf weer een spiegel voorhouden en zich laten meeslepen door plaatjes en verhalen over Amor. Zo ook in het Europa van de achttiende eeuw. Van Sicilië tot Londen, van Amsterdam tot St. Petersburg zaten de operatheaters vol en droomde het publiek weg bij liefdestranen en smartelijk verlangen. De grootmeester van de muzikale 'love story' in Engeland was Georg Friedrich Händel. In dertig jaar tijd bracht hij er maar liefst veertig opera's op de planken. Maar Händel maakte zich het opera-vak eigen tijdens zijn 'grand tour' door Italië, het

moederland van de opera. Hij was erheen gereisd vanuit Hamburg in 1706 en verbleef er zo'n vijf jaar. Hij maakte furore als orgel- en klavecimbelvirtuoos, ontmoette er Corelli, Caldara, Vivaldi, Alessandro Scarlatti en hield een klavierwedstrijd met diens zoon Domenico. Händel werd er op handen gedragen door kunstminnende kardinalen en adellijke geldschietters in Rome en Napels, die opera's, cantates, oratoria, concerten en sonates bij hem bestelden. Een van de resultaten was de 'Serenata pastorale' *Acis, Galatea e Polifemo*, geschreven in Napels in 1708, en bestemd voor het huwelijksfeest van Tolomeo Saverio Gallo, hertog van Alvito, en Beatrice Tocco di Montemiletto, prinses van Acaja.

Twee geliefden, voor eeuwig met elkaar verbonden

In het verhaal kan de mythologische waternimf Galatea niet genieten van de schoonheid om haar heen, omdat ze haar herdersjongen Acis zo mist. En ook Acis zoekt rusteloos naar zijn geliefde Galatea. Daarbij wordt hij nog dwarsgezet door het jaloerse en brute monster Polyphemus. Acis trekt aan het kortste eind in een gevecht met Polyphemus, die hem verplettert onder een rotsblok. Maar Galatea tovert Acis om in een bron waarvan het water vanonder het rotsblok als een riviertje in zee stroomt. Zo zullen zij niet elkaars geliefden zijn, maar wel voor altijd met elkaar verenigd in het water. Galatea blijft de waternimf als voorheen, en Acis de watergolf die haar omgeeft.

Het verhaal van Acis en Galatea werd in het westen vooral bekend door de zestiende-eeuwse vertaling in het Italiaans (1561) van de *Metamorfosen* van Ovidius. En Ovidius baseerde zich weer op een Siciliaanse sage, waarin Polyphemus een personificatie is van de grillige en boosaardige vulkaan Etna, en Acis een riviertje dat langs de hellingen van de vulkaan omlaag stroomt. De Siciliaanse sage was weer gebaseerd op een Grieks-mythologisch verhaal, dat pas door de Griekse toneelschrijver Euripides op Sicilië werd gesitueerd. Händels *Acis, Galatea e Polifemo* telt het overzichtelijke aantal van slechts drie personages, zoals bij Ovidius en de oude bronsage. De latere masque-versie voor Chandos die vanavond klinkt, staat daar verder vanaf. Ze telt nog een of twee extra personages, Damon en Coridon, die de functie vervullen van raadgever en trooster van Galatea, Acis en ook Polyphemus, een soort gewetensvolle toeschouwers die proberen het gebeuren in goede banen te leiden en de hoofdpersonages bij te sturen in hun emoties.

Driemaal Acis and Galatea

Händel was een geniale kameleon en daarvan is zijn muziek het beste bewijs. Driemaal wijdde hij zich aan het verhaal over Acis en Galatea, en tweemaal werden het zeer verschillende stukken die muzikaal weinig met elkaar gemeen hebben. Beide keren schilderde hij het schijnbaar onschuldige liefdesverhaal in aanschouwelijke en meeslepende tonen die

zo'n drie eeuwen later nog steeds ontroeren. Zijn *Acis, Galatea e Polifemo* (1708), gecomponeerd toen hij nog maar drieëntwintig was, is een door-en-door Italiaans werk. En sterker nog: een 'serenata pastorale' in Napolitaanse stijl, een kleinschalig en feestelijk stuk over herders, het romantische landleven, nimfen en klassieke goden. Een kameropera kortom, van slechts anderhalf uur speelduur. Tien jaar later zette hij in Engeland met zijn betoverende masque *Acis and Galatea* (1718) een werk op papier dat nauwelijks Engelser had kunnen zijn, en waar nog de geest van Henry Purcell in lijkt voort te leven. Die voerde hij uit in Cannons, de landelijke residentie van de puissant rijke James Brydges, Earl of Carnarvon, de latere Duke of Chandos. Händel was een jaar of twee werkzaam in Cannons, even ten noordwesten van Londen. In 1732 creëerde Händel nog een derde versie, waarin hij de eerdere muzieken en ook de twee talen (!) met elkaar vermengde.

Onbekend is wanneer Händel de oorspronkelijke versie van *Acis and Galatea* eigenlijk voltooide en wanneer hij het werk precies voor het eerst uitvoerde. Het laatste blad van Händels autograaf waarop mogelijk een datum had kunnen staan ging verloren, en van de eerste uitvoering is geen libretto bewaard. Het kan zijn dat er geen libretto gedrukt werd, omdat het om een privé-uitvoering ging in Cannons. Een brief van Sir David Dalrymple uit Londen van 27 mei 1718 geeft aan dat Händel rond die tijd 'een kleine opera' componeerde, waaruit valt op te maken dat een uitvoering van *Acis and Galatea* vermoedelijk in juni of juli 1718 heeft plaatsgevonden.

Antieke King Kong

Eigenlijk is het Polyphemus die de plot boven de 'gewone' liefdesgeschiedenis uit tilt en die zelfs de drijvende kracht is achter het verhaal, met zijn onbehouwen en doldrieste toenaderingspogingen, zijn dierlijke jaloezie, zijn onstilbare vraatzucht en ongeremde wreedheid. Acis en Galatea is niet het zoveelste verhaal over een noodlottige liefde tussen twee jongelui die elkaar niet kunnen 'krijgen' vanwege standsverschil, geloof, rassenkwetsies of afkeurende ouders. Nee, het is een verliefd en afgunstig beest dat die liefde letterlijk verplettert. Bij Homerus was al te lezen hoe hij de metgezellen van de avonturier Odysseus gevangen neemt en levend opeet. Maar daarvoor moet hij dan ook een hoge prijs betalen. Odysseus voert hem dronken en steekt hem met een brandende spies zijn enige oog uit en weet te ontsnappen. Maar de Romeinse schrijver Ovidius introduceerde de zestien jaar oude herdersjongen Acis in het verhaal, waardoor een liefdesdriehoek ontstaat vol vuur, jaloezie en haat en uiteindelijk de dood van de jongen. Dat nieuwe personage maakte de mythologische stof pas interessant voor librettoschrijvers en componisten, maar ook voor het publiek, vanwege de extra spanning.

Masque, pantomime, muziek en dans

Voor het gemak wordt *Acis and Galatea* tegenwoordig vaak een opera genoemd, of een opera in zakformaat. Maar in Händels tijd heette het werk een 'masque', een vorm met pantomime, muziek, dans, gesproken dialogen, en een prachtig en weelderig toneelbeeld. Eigenlijk was de bloeitijd van de masque een eeuw eerder. Maar als een reactie op de overheersende Italiaanse opera in Engeland, waaronder natuurlijk die van Händel zelf, werd de masque nieuw leven ingeblazen in privé-uitvoeringen, zoals die bij de rijke hertog van Chandos. Zo kwam weer een bescheiden traditie op gang met deze masques, kleinschalige opera's over pastorale of mythologische onderwerpen en verdeeld over twee helften, ook wel 'interludes' of 'entertainments' genoemd. Vermoedelijk had Händel al enige ervaring opgedaan op Cannons, want de componist John Christopher Pepusch leverde er werken af in het genre en voerde ze als muzikaal leider van het huisorkest van de hertog zelf uit. De libretti werden aangeleverd door de dichter John Hughes.

Bij *Acis and Galatea* waren naar men nu vermoedt drie librettisten betrokken, Alexander Pope, John Gay en ook John Hughes. De basis vormde een Engelse vertaling van de *Metamorfosen* van Ovidius die net verschenen was, in 1717, van de hand van John Dryden.

Het werk in vogelvlucht

Een belangrijke rol is weggelegd voor het solistisch bezette koor: het kijkt toe, geeft commentaar en neemt uiteindelijk zelfs deel aan de handeling, hoe summier die ook is in dit werk. Na de stralende ouverture is er uitzicht op een arcadisch landschap met rotsen, bossen en een rivier dat door het koor bezongen wordt. Alleen Galatea is verdrietig om het gemis van haar Acis en zingt begeleid door een soprano blokfluit en strijkers haar droeve 'Hush ye pretty warbling choir.' Tegelijkertijd treurt Acis omdat hij zijn Galatea kwijt is: 'Where shall I seek the maiden fair?' Damon praat op hem in en raadt hem aan zich niet zo door zijn hartstocht te laten meeslepen, er is immers tijd genoeg voor passie: 'Shepherd, what art thou pursuing?' Enige ontspanning komt met de aria in wiegend siciliano-ritme 'Love in her eyes sits playing' en Galatea's elegante menuet 'As when the dove'. Maar de jonge geliefden hebben haast en treffen elkaar in het ademloze duet 'Happy we' aan het einde van de eerste akte.

Een angstaanjagend en vertederend monster

De echte gebeurtenissen vinden pas plaats in de veel dramatischer tweede akte. Het koor heeft een voorgevoel in 'Wretched lovers' en wordt inderdaad verrast door de plotselinge opkomt van Polyphemus, die met zijn bulderstem alles en iedereen overdondert. Maar behalve angst-

aanjagend is het eenogige monster ook vertederend in zijn verliefdheid en misschien zelfs de risee van componist en publiek, omdat hij zo onbeholpen is. Die uitersten klinken door in het begeleide recitatief 'I rage, I melt, I burn'. Zelfs krijgt de bruuw tedere en galante trekken in 'O ruddier than the cherry', daarbij begeleid door het kleinste instrument uit het orkest, opnieuw de sopranino blokfluit. Maar net als bij Ovidius laten Händel en zijn librettisten Galatea haar koudste registers uittrekken en 'the beast' resoluut afwijzen: 'Go monster, bid some other guest: I loathe the host, I loathe the feast.' Vergeefs probeert Damon nog Polyphemus over te halen tot een zachte aanpak: 'Would you gain the tender beauty.' Maar de kleine en veel te zwakke Acis staat al klaar voor het gevecht dat hij onmogelijk kan winnen: 'Love sounds the alarm.'

Na nog een de-escalerende aria van Damon 'Consider, fond shepherd' maant Galatea Acis tot kalmte. Terwijl ze hun lieflijk duet zingen 'The flocks shall leave the mountains', klinken woeste interrupties van Polyphemus. Nu de twee elkaar omhelzen stort hij een rotsblok op Acis die het onder pijnlijke chromatiek uitschreeuwt en zijn Galatea om hulp roept. Prachtig zijn de onbegeleide koormomenten in 'Mourn all ye muses' waarin het koor treurt over de dood van Acis: 'The gentle Acis is no more.' Maar het koor zegt Galatea haar goddelijke krachten aan te roepen. Begeleid door twee sopraanblokfluiten en golvende strijkers verandert ze Acis in een borrelende waterbron: 'Heart, the seat of soft desire'. Ten slotte zegt het koor Galatea haar tranen te drogen, het kabbelende riviertje dat door de vlakke stroomt vertelt immers nog het verhaal van hun liefde.

Blijvend populair

Niet voor niets was Händels *Acis and Galatea* tijdens zijn leven zijn meest uitgevoerde werk en bleef die populariteit ook na zijn dood onverminderd. Maar liefst acht keer werd het werk opnieuw op de planken gebracht, en minstens zeventig keer uitgevoerd tot halverwege de achttiende eeuw. Het was bovendien het eerste werk van Händel dat bewerkt werd en opnieuw georkestreerd door Mozart voor de befaamde historische concertserie van baron Gottfried van Swieten in Wenen in 1788. Maar ook Felix Mendelssohn nam Händels masque onder handen en voerde die uit bij de Berlijnse Singakademie in 1828. Giacomo Meyerbeers plannen om *Acis and Galatea* in een geënceneerde versie op het podium te brengen in Berlijn in 1857 gingen helaas niet door. Toch was dat een teken van onsterfelijkheid van *Acis and Galatea*, inmiddels bijna een eeuw na Händels dood.

Clemens Romijn

Jana Semerádová studeerde dwarsfluit aan het Conservatorium van Praag, filosofie en opnieuw dwarsfluit en Oude Muziek aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, bij Wilbert Hazelzet. Ze won prijzen bij concoursen in Magdeburg en München. Ze is artistiek directeur van het ensemble Collegium Marianum, en programmeur van de cyclus Baroque Soirées en het Oude Muziek Zomerfestival in Praag. Daarnaast deed ze onderzoek naar barokke bewegingsvormen, voordracht en dans. Veel van haar producties spelen zich af op het grensvlak van muziek en drama, vooral in samenwerking met Collegium Marianum. Voor het label Supraphon nam ze met Collegium Marianum een reeks cd's op in de succesvolle reeks 'Music from Eighteenth-Century Prague'. Solo en met ensembles was ze te horen op o.a. Bachfest Leipzig, Festival Oude Muziek Utrecht, Mitte Europa, Musikfestspiele Potsdam-Sanssouci, Centre de Musique Baroque de Versailles, Festival de Sablé, Innsbrucker Festwochen en Tage Alter Musik Regensburg. Behalve met Collegium Marianum was ze ook te horen met de Akademie für Alte Musik Berlin, Wrocławska Orkiestra Barokowa, Batzdorfer Hofkapelle en Ars Antiqua Austria. Ze is docent dwarsfluit aan de Karelsuniversiteit in Praag.

Sophie Junker genoot haar opleiding aan het Institut Supérieur de Musique et de Pédagogie in Namen. Ook had ze les aan de Guildhall School of Music and Drama in Londen. Haar internationale doorbraak volgde op het winnen in 2010 van de Handel Singing Competition in Londen en de Cesti-Wettbewerb in Innsbruck. Verschillende prestigieuze engagements volgden. Hoogtepunten in recente seizoenen waren optredens met The English Concert, het Russisch Nationaal Orkest en Bach Collegium Japan. Als operazangeres werkte Sophie Junker bij o.a. de Opera van Dijon en de Opera Lafayette in New York. Ze zong daarbij rollen in opera's van Mozart, Hoffmann, Beethoven, Händel, en de rol van Maria in *West Side Story* van Leonard Bernstein. Verder was ze solist in o.a. Schubert *Mis in B*, Rossini's *Petite messe solennelle*, Mozarts *Krönungsmesse*, Händels *Chandos Anthems* en Pergolesi's *Stabat Mater*, en in diverse Bach-cantates.

Benedikt Kristjánsson werd geboren in Húsavík, IJsland. Zijn eerste zanglessen kreeg hij vanaf zestienjarige leeftijd van zijn moeder, Margrét Bóasdóttir, aan de Reykjavík Academy of Singing and Vocal Arts. Hij was lid en regelmatig ook solist van het gerenommeerde jeugdkoor Hamrahlíðarkórinn. Hij studeerde aan de Hochschule für Musik Hanns Eisler in Berlijn en volgde masterclasses bij Peter Schreier, Christa Ludwig, Elly Ameling, Robert Holl, Andreas Schmidt en Helmut Deutsch. In 2012 won hij de publieksprijs in het Internationale J.S. Bach-Wettbewerb in Leipzig. Soloconcerten brachten hem naar onder meer Reykjavík, Oslo, Zürich en Jeruzalem met tenorpartijen in Bachs *Hohe Messe*,

Weihnachts-Oratorium en passies, in het Requiem van Mozart en Händels *Messiah*. Hij gaf concerten met de liederencycli *Die schöne Müllerin* van Schubert, Schumanns *Dichterliebe* en van Britten onder meer diens Serenade voor tenor, hoorn en strijkers. Op operagebied zong hij bij de Staatsoper Berlin, Theater Kiel en Staatstheater Braunschweig in diverse rollen in zowel Barok als modern repertoire. Zijn cd-debuut met liederen van Franz Schubert en IJslandse volksliederen komt volgend jaar uit bij label GENUIN.

Patrick Grahl zong in het Thomaskoor in zijn geboorteplaats Leipzig. Daarop volgde eveneens in Leipzig zijn studie aan de Felix Mendelssohn-Bartholdy Akademie für Musik. Tijdens zijn studie zong hij rollen in opera's van Johann Strauß, Mozart, Britten, Richard Strauss en Wagner. In 2016 won hij de Eerste Prijs bij het twintigste Johann Sebastian Bach Concours in Leipzig. Intussen is hij een veelgevraagd solist voor oratoria en solist met orkestbegeleiding. Hij werkte daarbij samen met orkesten als het Gewandhausorchester Leipzig, Dresdner Philharmonie, NDR Orchester, Accademia Nazionale di Santa Cecilia, London Symphony Orchestra, en onder de leiding van Sir John Eliot Gardiner, Daniele Gatti, Hartmut Haenchen, Peter Schreier, Andrew Manze en Leopold Hager. Patrick Grahl heft ook nog altijd nauwe banden met het Thomaskoor in Leipzig en het Dresdner Kreuzchor. Daarnaast is hij ook actief in de kamermuziek, o.a. met zijn zangkwartet Thios Omilos en met het ensemble Barockwerk Ost, waarmee hij in 2014 de Förderpreis Alte Musik des Saarländischen Rundfunks en de Akademie für Alte Musik Saarland won.

De Tsjechische bariton **Tomáš Král** studeerde zang aan de Janáček Academie voor Uitvoerende Kunsten in Brno, waar na studies en masterclasses volgden bij o.a. Julie Hasler, Howard Crook, Peter Schreier en Joel Frederiksen. Sinds 2005 was hij solist bij o.a. Collegium 1704, Collegium Marianum, Musica Florea, Capella Regia en Ensemble Inégal. Ook was hij te horen bij Wrocław Barok Orkest, Collegium Vocale Gent, Douce Mémoire L'Aura Soave di Cremona, Cinquecento, Vox Luminis, Holland Baroque, B'Rock en Pygmalion. Hij zong bij het Praags Lentefestival, Dresdner Festspiele, Salzburger Festspiele, en bij festivals (Oude Muziek) van Utrecht, La Chaise Dieu, Sablé, Ambronay, Brugge en Montréal. Verder zong hij rollen in opera's van Mozart, Weber, Telemann, Händel en Monteverdi. Ook zong hij (met B'Rock) in een geënceneerde uitvoering van Bachs Johannes-Passion, onder regie van Pierre Audi. Met Collegium Gabriela Demeterová nam hij alle geestelijke cantates op van de Tjechische Barok-componist Josef Antonín Plánický.

De Tsjechische tenor **Tomáš Lajtkep** studeerde eerst af in Telecommunicatie aan de Technische Universiteit van Brno.

Nog tijdens zijn studie volgde hij privélessen zang en masterclasses bij diverse specialisten op het gebied van oude muziek. Hij specialiseerde zich behalve in oude muziek uit de Renaissance en Barok ook in gregoriaans. Daarbij werkte hij samen met ensembles als Collegium Marianum, Cappella Mariana, Collegium Vocale 1704, Schola Gregoriana Pragensis, Vox Luminis, Capella Ornamentata en Collegium Vocale Gent. Behalve zanger is Tomáš Lajtkep ook trombonist in diverse jazzbands.

Buchty a loutky (Poppen en Taart) uit Praag is een alternatief poppen- of marionettentheater dat producties maakt voor kinderen en volwassenen. Het theater werd in 1991 opgericht door poppenkraam-studenten in het West-Boheemse Cheb, vlak bij de Duitse grens. Sindsdien heeft de groep meer dan 55 producties bedacht en uitgevoerd, waaronder animatiefilms en avontuurlijke producties op het snijvlak van theater, muziek en film. Inhoudelijk ligt de nadruk op 'theatrale poëzie', en klassieke voorstellingen die worden aangevuld met subtiele humor, livemuziek, voor elke voorstelling speciaal ontworpen poppen, originele rekwisieten, installaties en moderne techniek. Uitvalsbasis is het Švandovo Theater en studio in Praag. Maar het gezelschap is ook vaak op tournee, voor de meer dan 250 voorstellingen waarvoor het tekent in Tsjechië en daarbuiten.

Collegium Marianum werd in 1997 in Praag opgericht en legt zich toe op muziek uit de zeventiende en achttiende eeuw, en dan vooral van Midden-Europese componisten. De aandacht gaat daarbij niet alleen uit naar de muziek, maar ook naar geënceneerde producties en theater. Sinds 1999 wordt het gezelschap artistiek geleid door Jana Semerádová, die ook vaak als solist (dwarsfluitist) optreedt. Haar onderzoek naar barokke bewegingen, declamatie en dans geeft een extra dimensie aan het begrip 'authentieke muziekuitvoering'. Bovendien zijn de lijntjes daardoor korter naar producties met theater of dans. Het gezelschap werkte samen met gerenommeerde dirigenten, choreografen en solisten op het gebied van oude muziek, zoals Andrew Parrott, Hana Blažíková, Damien Guillon, Peter Kooij, Sergio Azzolini, François Fernandez, Simona Houda-Šaturová, Benjamin Lazar, Jean-Denis Monory en Gudrun Skamletz. Een speciale en langdurige band is er met het Buchty a loutky Theater in Praag. Het trad in heel Europa op bij theater- en muziekfestivals. Een ander wapenfeit is de uitgave van een reeks cd's (Supraphon) onder de vlag 'Music from Eighteenth-Century Prague', die meerdere internationale prijzen ontving.

Het volgende concert in de serie Barok & Klassiek
Vrijdag 12 april - Grote Zaal - 20.15 uur
Vox Luminis en Ensemble Café Zimmermann
Bach – Johannes-Passion